

Nesim Ovadya İzrail: 24 Nisan 1915

Posted on 15/12/2017

1912 yılı Ekim ayının ilk günlerinde, sıkıyönetime ara verilmesiyle, İstanbul'da sivil göstericiler Balkanlardaki uyanışı ve Osmanlı'ya karşı ayaklanmayı protesto ediyordu. Balkanlardan gelmekte olan fırtınaya karşı 4 Ekim'de Sultanahmet'te yapılan ve muhalefette olan İttihatçıların körüklediği, aşırı milliyetçi, ırkçı ve savaş yanlısı gösteride yükselen sloganlar ve konuşmalarda geçen sözlerden bazıları şöyleydi:

“Harb, harb isteriz”;

“Daha dün karnını doyurduğumuz bu köpeklerin kulaklarını çekeceğiz”;

“Bu Balkan köpekleri İslam'ı çiğniyor”;

“Altı asırdır zaferlerin ihtişamını taşıyan bir imparatorluğa, onları hâlâ ayaklarımızın dibinde yatan köpeğin sırtındaki pireler gibi ezebilecek bir imparatorluğa leke sürüyorlar”;

“Çok yaşa İttihad”;

“Kahrolsun Yunanistan! Yunan, başını eğ, hürmet et”;

“Sofya'ya! Sofya'ya!”

İttihatçıların başını çektiği bu eylemlere kürsüye çıkararak yaptıkları konuşmalarla destek veren, partili veya partili olmayan Ermeni göstericiler arasında, Sabah gazetesi başyazarı ve o günlerde hükûmette bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi Diran Kelekyan, İttihatçı

mebuslar Bedros Halacyan, Hagop Boyacıyan ve Sivas'tan seçilmiş Taşnak mebus Doktor Garabed Paşayan Han gibi isimler de bulunuyordu.

Sabah gazetesi Başyazarı Diran Kelekyan, kürsüden yaptığı konuşmasını ertesi gün gazetede köşesinde yayınlamıştı. Konuşmasında savaş istemediğini, ancak hem gelecekte güçlü esaslara dayanan bir barışı sağlamak için, hem de Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hedeflerini gerçekleştirmek için fırsattan istifade etmesi gerektiğini söylemişti.

Taşnaksutyun Cemiyeti adına kürsüye çıkan Sivas mebusu Paşayan Efendi, "yöneticisi olduğu heyet her ne kadar bir sosyalist cemiyeti olarak esasen harp aleyhtarı ise de haksız yere vatana vuku bulacak bir tecavüz üzerine kendilerini zorunlu olarak bu prensipten dönmeye mecbur ve harbe taraftar olacaklarını" ifade etmişti.

Sultanahmet Meydanı'na bakan Merkez Cezaevinde bulunan ve çoğu görevde bulunan hükümete muhalif İttihatçılar, pencerelerden attıkları sloganlarla göstericilere destek veriyorlardı.

Ermeni konuşmacılardan Diran Kelekyan ve Garabed Paşayan, ikibuçuk yıl sonra, Makedonya için istenen hakların benzerlerini talep ettikleri için, 24 Nisan 1915'te aynı cezaevine girecek ve ilerleyen aylardaki katliamlarda yaşamlarını kaybedecekti.

24 Nisan Cumartesi

"İhanet" zaten ortalarda dolanıyordu, sadece vurmadan önce akşamı bekliyordu.

24 Nisan 1915 Cumartesi günü, Osmanlı Devletinin vatandaşı Ermenilere karşı harekete geçme günü olarak seçilmişti ve hazırlanan planlara göre görev dağılımı son kez gözden geçiriliyordu. Dâhiliye Nezareti, tüm Ermeni cemiyet ve siyasi önderlerinin tutuklanması için

düğmeye basmıştı.

İstanbul Emniyeti böyle bir operasyona göre bir süreden beri hazırlıklarını yapmıştı. Polis şefleri 24 Nisan günü için tüm izinleri kaldırmış, görev günü olmayan resmi ve sivil tüm personelini dahi işbaşında bulunmaları konusunda uyarmıştı.

Özellikle bu tarz operasyonlar için çok iyi organize olan İstanbul polis teşkilatına bağlı bütün semt ve merkezi karakollar, merkez büroları tam kadro görevinin başındaydı. Babıali'ye çok yakın bir yerde bulunan İstanbul Polis Umum Müdürlüğü'nün bütün ışıkları yanıyordu ve alarm vaziyetindeydi.

Operasyon kapsamında ilk hamle, Cumartesi akşamı saat sekiz civarında, Pera, Sakızağacı Sokağı 51 numarada bulunan Taşnaksutyun parti merkezi ve beş yıldan beri yayımlanmakta olan, İttihatçıların da zaman zaman beğendiği, partinin fikirlerini işleyen, parti yayın organı kabul edilen Azadamard (Özgürlük Savaşı) gazete ve matbaasına yapıldı.

Azadamard'ın yayını 31 Mart günü hükûmet tarafından zaten durdurulmuştu. Parti binasında, gazete idarehanesinde ve matbaada bulunan bütün editörler, muhabirler ve büro personeli tutuklanıp karakola götürüldüğü gibi, buralarda karakol kuran polis, sıkı gözetim altına aldığı binanın içinde kalarak, olaylardan habersiz olarak gelen herkesi de gözaltına almak üzere tertibat aldı.

Azadamard aynı zamanda Taşnaksutyun taraftarlarının lokali idi. "Komite elebaşlarının tutuklanması" talimatını bir kenara bırakan polis, suçlu- suçsuz ayırımı yapmadan gözüne kestirdiği kişileri alıp götürdü. Azadamard gazetesinin çaycısı Hampartsum Balasan, matbaa işçisi ve çalışanlarından Artin Mısırlıyan, Armenag Arakelyan da bu grupta tutuklandılar, ertesi gün Ayaş Hapishanesine gönderildiler ve birkaç ay sonra buradaki diğer tutuklularla birlikte öldürüldüler.

Tutuklamalar başlıyor

O günlerin az sayıdaki tanıklarından biri olan ünlü yazar Yervant Odyan, bu Cumartesi akşam saatlerinde yazılarını yazdığı Ermenice yayınlanan günlük Jamanak gazetesindedir ve tutuklamaların başlamasını ilk nasıl duyduğunu şöyle anlatır:

“24 Nisan 1915 Cumartesi akşama doğru, Sarkis Efendi Koçunyan, gazetenin yazı işleri odasına girdi ve ‘Beyler, Taşnakları tutukluyorlar gibi görünüyor...’ dedi.

‘Kimler tutuklandı?’ diye sorduk.

‘Matbaa sahibi Aram Şahen, kitapçı Stepan Kürkçüyan, Hratch ve isimlerini bulamadığım birkaç kişi daha.’

‘Sebebi ne?’

‘Karekin Pastırmacıyan 500 süvari ile Erzurum’a girmiş, orayı ele geçirmiş ve bu haber buraya ulaştığında Taşnakları tutuklama kararı alınmış gibi görünüyor.’

Bizim çok fazla önem vermediğimiz bu haberler çok mantıksız görünüyordu. Bu tutuklamalar için de, başka bireysel nedenlerden dolayı onların seçilmiş olduğunu düşündük.

O akşam ofisten ayrıldıktan sonra, birkaç arkadaşa bu tutuklamaları duyup duymadıklarını sordum.

‘Hayır’ diye cevap verdiler.

‘Yanlış veya yalan bir söylenti’ diye düşündüm ve onunla canımı sıkmadım.

Emniyet'te hazırlık

Esas toplama ve tutuklama harekâtı geceye programlanmıştı ve şehrin bütün semtlerindeki karakollarda bunun için son hazırlıklar yapılmıştı. Polis, bu tür toplu tutuklama operasyonlarını, zanlıların evlerinde olma ihtimalinin en yüksek olduğu düşünülen, buna karşılık uyanıklığın ve dikkatin en az olduğu, dolayısıyla haber alıp kaçma imkânlarının en düşük seviyede olduğu gece saatlerinde yapmayı tercih etmişti.

İstanbul Emniyet Müdürü Bedri Bey, polis teşkilatına, bu operasyonun fazla gürültü çıkarmadan, direnme ihtimalinin zayıf olması nedeniyle de zora başvurmadan, usulca yapılması için gerekli talimatı vermişti. O nedenle polis memurlarına, ellerindeki listelerde isimleri ve adresleri yazılı bulunan Ermenilerin evlerine kalabalık olarak değil, aksine en az sayıda memurun gitmesi, hane halkını ve çevreyi fazla endişelendirecek hareketlerden sakınması, zanlıyı nazik bir lisanla, kısa bir işlem için ve en kısa zamanda evine döneceğine dair güven telkin ederek karakola davet etmesi konusunda sıkı bir şekilde tembih edilmişti.

Öte yandan Emniyetin merkez personeli de bu tutuklama operasyonu planında yer alan bir sonraki adımlar için gerekli hazırlıkları yerine getirmekteydi. Öncelikle İstanbul'da tutuklanacak Ermenilerin semt karakollarından sonra toplanacağı yer olarak Sultanahmet Camisinin karşısında bulunan, 1831'de eski İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümüne yapılmış ve Mehterhane olarak da bilinen, Merkez Hapishanesi (Hapishane-i Umumi) bu iş için hazırlandı.

Üç gün öncesinden, diğer suçlardan burada bulunan tutuklu ve mahkûmlar başka hapishanelere gönderilerek boşaltıldı. Adi suçtan değil, siyasi nedenlerle tutuklanıp getirilecek olan Ermenilerin başkentin en elit kesimini oluşturduğunun bilincinde olan İttihatçı Emniyet yönetimi, bu mahkûmları göndermeden, hapishanede genel bir temizliğe girişerek, onlara her tarafı tertemiz yaptırdılar. Ermeni tutuklular geldiğinde bile yerler hâlâ ıslaktı.

Tutuklanacak Ermeni önderlerin gönderilmesi ve gözetim altında tutulmaları için iki merkez seçilmişti. Her iki merkezin de Anadolu'nun ortasında, cephelere uzak, nüfusu Türklerin yoğun olduğu bölgelerde olmasına dikkat edilmişti. Bunlardan birincisi Ankara vilayetine bağlı Ayaş kazası, diğeri de Kastamonu vilayetine bağlı Çankırı sancağıydı. Bu merkezlerin yerel yöneticileri daha önceden bilgilendirilmiş olsalar da, operasyonun başlaması üzerine son bir kere yeniden uyarıldılar. 24 Nisan günü, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Ankara Vilayetine gönderdiği telgrafla "Ayaş'a sevk olunacak Ermeni mevküfları için askeri deponun serian ihzarı ile işarını cihet-i askeriyeeye" bildirdi.

Tutuklama operasyonu öncesinde polis Ermeni mahallelerini dolaşp gerekli tespit ve işaretlemeleri yapmıştı. İstanbul on iki ayrı bölgeye ayrılarak, on iki liste ve polis ekibi hazırlanmış ve yaptıkları son toplantıda, gece saat birde harekete geçmek üzere karar alınmıştı. Tutuklanacak Ermenilerin şehir içinde nakledilmesi için, Polis Umum Müdürlüğünce Avrupa'dan getirilmiş olan büyük kırmızı renkli otuz- kırk kişilik otobüsler de bu iş için tahsis edilmişti.

Hava kararınca

Hava karardığında, bu Nisan gecesinde Ermeniler evlerine çekilmiş, akşam yemeğine oturmuş, bazıları ev kıyafetlerini bile giymişti. Kapıyı çalan davetsiz misafir bir sivil polis, sakin bir şekilde ismini söyledikleri kişinin evde olup olmadığını soruyor, evde ise birkaç soruya cevap vermek üzere kısa bir süre için semt karakoluna kadar davet ediyordu.

Tedirgin olan hane halkını ve bu sürpriz davet karşısında şaşırın Ermeni vatandaşı sakinleştirmek için, polis, bir saat içinde döneceğini, bu nedenle de üstünü bile değiştirmesine gerek olmadığını söylüyordu. Bu senaryo Pazar sabahının ilk ışıklarına kadar İstanbul'un her tarafında tekrarlandı.

Düşmanla işbirliği yapan, silahlanarak yurt içinde isyan hazırlığı yapanların elebaşları olduğu iddia edilen yüzlerce kişiden hiçbiri, tutuklamalar sırasında, bırakalım silahlı bir mukabelede bulunmayı, herhangi bir çatışmaya girmeyi, basit bir direniş dahi göstermemiştir.

Dr. Nakaşyan'ın tutuklanması

Hayatta kalan 24 Nisan 1915 tutuklu ve tanıklarından biri de Dr. Avedis Nakaşyan'dır. Doktorun hikâyesi de diğerlerinin benzeridir.

“O korkunç uygulamaların başladığı, 1915 yılı Nisan ayının yirmi dördüncü günüydü. O akşam, yemeğimi bitirmiş ve gelenek olduğu üzere çocuklarımla birlikte dinleniyordum. Bu zamanımı, aslan payını geveze olan küçük Thema olmak üzere, daima çocuklarıma ayırırdım. Bu güzel zevkli eğlencenin ortasında, kapıya çağırıldım. Kapı zili çalmadan aşağı indiğimde, bir sivil polis yüzüme baktı.

‘Polis karakolundan isteniyorsunuz’ diye beni bilgilendirdi.

Bu kısa açıklaması bende hiçbir endişe uyandırmadı. Bir doktorun polis tarafından istenmesinin birçok nedeni vardır.

‘Bir dakika’ dedim. ‘Sizinle birlikte geleceğim...’

Aileme veda etmeğe tereddüt ederek, şapkamı ve ince bir ceketimi alıp hemen ona katıldım. Bütün tahminlerim ne kadar yanlışmış.

Sosyal sınıfı ne olursa olsun, Türkiye’de polisle gevezelik yapmak benim için zor değildi. Beraber yürüdüğümüz polis memuru bilgi vermeye ve sorularıma cevap vermeye istekli

değildi. Sessizlik içinde şehir merkezine indik. Sonunda polis karakoluna vardık ve beklememi söyleyerek beni küçük bir odaya koydular. Zaman geçti, dakikalar bir saat ve daha fazla oldu... Zamanla getirilen diğer bazı Ermeniler de benden fazla bir şey bilmiyorlardı. Yavaş yavaş bendeki endişeler artmaya başladı. Bunun toptan cinayetlerin ve dehşetin başlangıcı olduğunu bilseydim, daha fazla panik yapabilirdim. O sırada hiçbir şey bilmiyordum. Kör talihim olan 'Kısmet' şimdiye kadar beni asla yalnız ve başarısız bırakmamıştı.

Ben bir devrimci değildim. Benim görüşüme göre, boşuna bir hareket ve milletim için çok tehlikeli olan, herhangi bir devrimci harekete gizlice dahi katılmamıştım. Kendimi sadece mesleğime adamıştım. O halde beni neden tutuyorlardı? Kimse bir şey söylemiyordu. Sessizlik ve gerilim sınırlarımı parçalamıştı. Sonra tam şafak vaktinde, nihayet muhafız jandarmalar odaya girdi.

Birisi, aksi aksi 'Gel' diye seslendi. Hâlâ ne bir bilgi ne de bu konuda bir ipucu vardı. Onu takip ettim.

Bir bahçeye ve ardından yola çıktık. Sessizlik içinde, tramp... tramp... Karanlık silüetiyle, önümüzde İstanbul'un en haşın yapısı görülüyordu. Burası Merkez Hapishane idi. Bu karanlık cezaevinde işlenmiş ne suçlar yoktu ki? Beni oraya götürüyorlardı ve birdenbire çıkmazımı anladım. Korkuya karşı mücadele ediyordum. Kısa bir süre sonra, kesinlikle ne olduğunu bilecektim."

Tutuklamalardaki gariplikler

Tutuklanarak önce karakollara, daha sonra hapishaneye götürülen İstanbullu Ermeniler, bu durumun yorumunu uzunca bir süre yapmakta büyük zorluk çektiler. Devrimcileri tutuklamışlar diyemiyorlardı, çünkü aralarında çok sayıda devrimci olmadığı kesin bilinen

kişiler bulunuyordu.

Toplumun elitleri toparlanmış demek için de, aralarında bu tanıma girmeyen az sayıda da olsa örnekler bulunuyordu. İlk saatler ve Pazar günü bu sorulara cevap bulmak mümkün değildi.

Her ne kadar bunun ardından bir sürgün geleceğini düşünseler de, polisin sözüne inanarak, dükkânını kapatmaya gerek duymadan, kanlı ve kötü kokan önlüğüyle karakola ve oradan hapishaneye getirilen Kasap Garabed; isim benzerliği nedeniyle tutuklanan, belediyeye köpek toplayan, beş parasız ve zararsız Harutyun Asaduryan gibi garip örnekler, kesin bir kanaatin pekişmesine engel oluyordu.

Pangaltı karakolunda tutuklu olarak bulunanlar arasında koyu İttihatçılığı ile bilinen Ermeniler de vardı. Bunlardan biri de Doktor Dikran Allahverdi'ydi. Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarına göre faaliyet yürütmek üzere İttihatçıların kurduğu önemli sivil kuruluşların başında gelen Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin Pangaltı Şubesinin başkanıydı.

Doktor Allahverdi, cemiyetin pasif değil, aksine son derece aktif bir elemanıydı. Osmanlı sivilleri beden eğitimi yoluyla savaşa hazırlamak üzere, orduya eleman yetiştirmeyi hedefleyen bu militarist kuruluş, Ermenilerin en fazla uzak durmaya çalıştıkları cemiyetti. Dr. Allahverdi cemiyete 3.000 Osmanlı altın lirasına varan bağışlarıyla, Türk basının da övgülerini kazanmıştı.

Diğerleri gibi kandırılarak polis karakoluna getirilen Dr. Allahverdi, bir süre neler olduğunu anlamadan bekledikten sonra, muhafız jandarmaya seslenerek, “Komiseri ara, ona söyle ki, ne diyecekse söylesin, bıraksın eve gidip uyuyayım” demişti. Jandarma onun sözüne önem vermeyerek, oturduğu yerden bile kalkmamıştı. Karakoldaki tutuklular arasında kahkaha ile karışık bir uğultu arasından “Doktorun yatma saati geçmiş” mırıltısına, mizah yazarı Gigo daha yüksek sesle “Doktor, ilk uykumuzu Konya’da yapacağız” diye seslenmişti.

Pangaltı karakolunun üst katında bulunan tutuklu Ermeniler, gece yarısını geçtikten sonra, dış kapının önüne yanaşan Avrupa'dan yeni getirilmiş kırmızı renkli itfaiye araçlarına bindirilerek Sultanahmet'teki Merkez Hapishaneye götürüldüler. Yolda kaçmalarını önlemek için, her bir tutuklunun yanına bir sivil polis oturmuştu. Bu sivil polislerin bazıları Ermeni idi. Tutukluları girişte hapishane müdürü İbrahim Bey karşıladı.

Şehirde haberlerin yayılması

Bir gece önce tutuklamaları duyan, ancak bir yorum yapamayan gazeteci ve yazar Yervant Odyan, Pazar sabahı erken saatte, Osmanbey'de, yakınında oturan Bayan Teotig'i ziyaret etti.

Mart ayı sonunda tutuklanan eşi Bay Teotig (Teodoros Lapçinciyen) yargılandığı Divan-ı Harp'te 20 Nisan'da bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Kaderin talihli bir tesadüf, hüküm giyerek hapis yatan Teotig, bu sayede 24 Nisan 1915 operasyonunun dışında kalmıştı ve belki de hayatta kalması buna borçluydu.

Odyan, Bayan Teotig'i çok üzgün ve endişeli buldu:

"Dün gece büyük bir korku yaşadım' dedi.

'Ne oldu' diye sordum.

'Gece yarısında, geldiler ve üstümüzdeki dairede oturan Parseğ Şahbaz'ı tutukladılar... Zavallı karısı hâlâ sakinleşmedi.'

Önceki akşam Sarkis Efendi'nin getirdiği haberleri hatırladım ve

'Nedenleri bilinmiyor, ama Taşnaklara karşı bir hareket olarak görünüyor. Her neyse, ben çok önemli olduğunu düşünmüyorum. Bugün gerçeği öğreniriz.' dedim.

Bayan Teotig'den ayrılıp, Taksim'e, her sabah kahve içme alışkanlığım olan, mezarlığın köşesindeki kahvehaneye gittim. Kahvemi isteksizce getirdikleri sırada, bir tanıdık yaklaştı ve alçak bir sesle

'Dün gece, Sarkis Minasyan, Taniyel Varujan ve bu kahvenin sahibini tutukladılar. Burada oturmanın güvenli olduğunu sanmıyorum...' dedi.

Yervant Odyan artık endişelenmeye başlamış olmasına rağmen, hâlâ olayın boyutu ve kapsamını kavramaktan uzaktır. Henüz, tutuklananların sadece Taşnaklardan ibaret olduğunu, o nedenle de kendi açısından endişelenecek bir durum olmadığını düşünmektedir.

O gün buluşmak üzere anlaştıkları Bedros Adruni'nin babasının Taksim Feridiye'deki evine gitti. Bay Adruni, gece komşusu Püzantiyon gazetesi editörü Püzant Keçyan'ın da götürüldüğünü söyleyince Odyan bu tutuklamaların sadece siyasi bir işlem olmadığını düşünmeye başladı. Bay Adruni, Dr. Torkomyan'ın, Dr. Dağavaryan'ın ve benzer nitelikteki başka kişilerin de tutuklandığını söyleyince, Odyan, aklına takılan "Osmanlı hükûmeti ile iyi ilişkileri olan Keçyan, Dağavaryan, Torkomyan ile Taşnaklar'ı aynı nedenlerle nasıl tutuklayabilirler?" gizemli sorusuna cevap aramaya başlamıştı.

Bu sorunun yanıtını alabilmek üzere, bu konuda bilgi sahibi olma ihtimali fazla olan Sabah gazetesi başyazarı Diran Kelekyan'a başvurmaya karar verdi.

"Böylece Alyon Sokağı'ndaki evine gittim. Basamakları çıkarken, aşağıya inmekte olan Artur Efendi Mağakyan ile karşılaştım.

'Diran yukarda mı?' diye sordum.

'Diran... ?' dedi, şaşırmişti. 'Bilmiyor musun?'

'Neyi, ne oldu... ?'

'Dün gece onu tutukladılar.' Kelekyan'ın tutuklanması kafamı daha fazla karıştırdı.

'Seni nasıl tutuklamadılar?' dedi Artur Efendi.

'Fakat, beni niye tutuklasınlar?'

'Bilmiyorum. Ama Diran, Keçyan ve Dr. Dağavaryan tutuklandığı gibi seni de tutuklayabilirler.'

Odyan, bulunduğu yere yakın olan Pera'daki Üç Horan Kilisesi'ne gitti ve orada da Aram Andonyan, Krikor Torosyan, Yervant Tolayan, Rupen Zartaryan, Karekin Khajag, Agnuni ve diğerlerinin de tutuklandığını öğrendi. Öğlen vakti artık şüphesi kalmayan Odyan'a kiliseden tanıdıkları, onun da tutuklanabileceğini, sokaklarda yürümemesi ve bir yere saklanması gerektiğini söylediler.

Merkez Hapishaneden çıkış

25 Nisan Pazar akşamı hapishane avlusunda okunan listelere göre, 71 kişilik bir grup, hazır bekleyen kırmızı renkli askeri otobüslerle ve süngülü askerlerin gözetimi altında götürüldükten sonra, 126 kişilik ikinci grup da dörtlü sıralar oluşturarak, her sıranın sağ ve sol tarafında süngülü birer asker olmak üzere Sultanahmet ve Ayasofya meydanlarını geçtikten sonra Sirkeci'ye doğru yürüyüşe geçti.

İnsanlar sokakları henüz terk etmemişti. Her yerde ışıklar yanıyordu. Gelip geçenler tuhaf

bir gösteriyi izliyorlarmış gibi İstanbul'un kalburüstü Ermeni aydınlarının oluşturduğu kafiye seyrettiler, araba ve tramvaylar bu kalabalık grubun geçişi için durup beklediler.

Belli bir yerden sonra kafiye Gülhane Parkı'nın içine girerek, ışıklı bölgeden ayrıldı ve karanlık yolda ilerlemeye devam etti. Emniyet Müdürü Bedri Bey'in arabası, karanlığı aydınlatan far ışıklarıyla, tutuklular kafilesini takip ediyordu. Denize doğru ilerleyen tutukluların belirsizlikten doğan endişeleri daha da artmıştı.

Parktan sonra Sarayburnu sahiline ulaşan kafiye, kendilerini harekete hazır halde bekleyen Şirket-i Hayriye'nin 67 baca numaralı gemiyi görünce, daha önce defalarca uygulamasının yapıldığını bildikleri gibi, vapurla Marmara'nın açıklarına götürülüp suya atılacaklarını düşünmeye başlamışlardı.

Hapishaneden otobüsle gönderilen birinci grup daha önceden gemiye binmişlerdi bile. Yeni gelen ikinci gruptan önce, askerlerin sağlı sollu dizilerek oluşturdukları koridor vapurun girişine doğru uzanıyordu. Ayrıca vapurda da bekleyen çok sayıda asker bulunuyordu. Hapishane Müdürü İbrahim Bey de tutuklularla beraber gemideydi. Herkes askerlerin oluşturduğu koridordan geçerek bindikten sonra gemi düdüğünü öttürerek ve hiç beklemeden hareket etti.

Haydarpaşa Tren İstasyonu

Yarım saat geçtikten sonra, İstanbul'un Asya yakasındaki Haydarpaşa Tren İstasyonunun iskelesine yanaşırken tutukluların denize atılma korkuları sona ermişti. Ancak malum soru kafalarındaki yerini korumaya devam ediyordu: "Bizi nereye götürüyorlar?"

İskeleden inen tutuklular, yine askerlerin oluşturduğu koridorun arasından ikili sıralar halinde geçerek istasyon binasında bulunan iki bekleme salonuna alındılar. Burada da özel

bir tren hazırlanmış bekletiliyordu. Artık trenle yolculuk yapılacağı belli olmuştu.

Haydarpaşa'dan trene bindirilen tutuklu Ermeni aydınları kafilesinden seçilen 71 kişi, Ankara yakınında Sincan'da ayrılarak arabalarla Ayaş Hapishanesine götürüldüler. Geri kalanlar da Ankara Garında trenden indirilerek, yine at arabalarıyla, iki gün süren bir yolculuktan sonra Çankırı'ya getirildiler. Daha sonraki günlerde İstanbul'da devam eden tutuklamalarla, Çankırı ve Ayaş'a getirilenlerin sayısı 250'ye ulaştı.

24 Nisan 1915 tutuklamasının bilançosu

24 Nisan 1915 ve sonrasındaki kısa dönemde tutuklanıp, İstanbul'dan Çankırı ve Ayaş'a götürülen İstanbul'un en elit aydınlarının büyük çoğunlukta olduğu bu grubun toplam sayısı, sağ kurtulan ve öldürülenlerin kaç kişi olduğu hakkında muhtelif tespitler yapılmıştır.

Yapılan titiz araştırmaya göre, Çankırı ve Ayaş'a götürülen 250 Ermeni'den, hiçbir yargılama olmadan öldürülen 174 kişiye karşılık, 76 kişi her şeye rağmen sağ kurtulabilmiştir.

Ayaş hapishanesine götürülen ve isimleri tespit edilebilen İstanbul'un 92 Ermeni aydınından 75'i öldürülmüş, 17'si sağ kalabilmiştir. Çankırı'da tutulan 158 İstanbullu Ermeni tutuklu-sürgünden 99'u öldürülmüş, geriye kalan 59'u bu katliamdan sağ çıkabilmiştir.

Bu mütevazı çalışmanın sonuçları ile Ermeni Soykırımı konusunda farklı tezler savunan başka araştırmaların bulguları karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırmadan çıkacak ilk sonuç, Ermeni Soykırımı olgusunu reddeden tezin savunucuları tarafından, ölüm-kalım rakamlarının hiçbir şekilde telaffuz edilmemesidir. Ermeni Soykırımının olmadığını savunanların ortak yorumları, 24 Nisan 1915'te İstanbul'da tutuklananların çok azı ölmüş olsa bile, çoğunun serbest bırakıldıkları ve sağ olarak geri döndükleri şeklindedir.

Hâkim olan, konuyu önemsememe ve hafife alma eğilimi, gerçeği red ve inkâr üzere kullanılmaktadır. 4 ay gibi kısa bir zaman aralığında tamamlanan bu operasyon, Osmanlı hükûmeti içinde dar bir İttihatçı grup ve İttihat ve Terakki Fırkası merkez yönetiminin işbirliği sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Devletin kullanıma sunduğu resmi bilgi ve belgelerle, olayların içinde yer alıp sağ kurtulanların anlattıkları birlikte değerlendirildiğinde, belli ölçüde uyum sağladıkları ve birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. Bu çalışma sırasında, Osmanlı arşiv belgeleri ve yine resmi teze yakın anlatım ve anılarda, tutuklamalar yer almasına rağmen, cinayetlerin yer almamış olması, ortaya çıkan ilginç bir sonuçtur. Devletin de resmi olarak savunduğu bu teze ait yazı ve belgeleri okurken ve değerlendirirken, gerçekleri görebilmek için farklı bir dil veya sözlük kullanmak gerekmektedir.

Mesela “Der Zor’a gönderildiler” denince, “öldürülmeye gönderildiler” diye anlamak daha doğru olmaktadır. Benzer şekilde Ayaş veya Çankırı’dan “Yargılanmak üzere Diyarbakır Divan-ı Harb’ine sevk olunan” bütün Ermeni aydınları Diyarbakır’a varamadan yollarda çeteler tarafından öldürüldüklerinden, “Diyarbakır Divan-ı Harbi” kavramının anlamı tamamen değişmiştir.

Yaygın kanaatin aksine, bireysel veya toplu cinayetlerin hiçbiri Çankırı ve Ayaş kasabalarında işlenmemiştir. Her iki kasaba, İstanbul’da tutuklanan Ermeni aydınları için geçici bir bekleme yeri, depo merkezi görevi görmüştür. Ankara’nın bugün iskân edilen, ancak 1915’te şehre 3-6 saat yürüme mesafesinde kalan ıssız vadi ve ormanları toplu katliam mekânları olarak seçilmiştir.

Toplu infaz ve cinayet olarak, Çankırı’dan 50 ve 24 kişilik iki kabile, Ayaş’tan 30 ve 27 kişilik iki kabile olmak üzere, toplam 4 kabile ön plana çıkmıştır.

Ayaş’tan Temmuz ayının son günü yola çıkarılan 30 kişilik birinci kabile, Ankara’ya

getirilmiş, bekletilmeden Elmadağ vadisine götürülerek öldürülmüşlerdir. Çankırı'dan 11 Temmuz'da yola çıkarılan 50 kişilik birinci kabile Ankara'ya getirilmiş, 5 kişi serbest bırakıldıktan sonra, Ankaralı Gregoryen Ermenilerden bir grup ile birleştirilmiş ve beraber katledilmişlerdir.

Çankırı'dan 19 Ağustos'ta yola çıkarılan 24 kişilik ikinci Ermeni kfilesinden 2 kişi sağ kurtulabilmiş, geri kalanlar 20-24 Ağustos arasında Ankara hapisanesinde kaldıktan hemen sonra yola çıkarılarak katledilmiştir. Ayaş'tan aynı günlerde yola çıkarılan 27 kişilik kabile de müstakil olarak yolda öldürülmüştür.

Temmuz ayının son günlerinden itibaren yapılan toplu infazlar için, Çankırı veya Ayaş'tan yola çıkarılan Ermeni tutuklu kabileleri, Ankara'dan yürüyerek birkaç saat uzaklıkta bulunan ıssız vadi ve ormanlık yerlere götürüldüler. Önce üstlerinde bulunan her şey alınarak soyuldular. Ardından, genellikle ateşli silahlar kullanılmadan, kesici ve delici aletlerle öldürüldüler.

En son üstlerinde bulunan işe yarar giysiler alındıktan sonra, cesetleri ortada bırakıldı. Bazen günler sonra gelen işçiler tarafından mıntika temizliği yapılarak toplu olarak gömüldüler. Ancak genellikle cesetler önce hayvanların, sonra doğanın yok etmesine terk edildi. Zaten, bir katliam yapılan yerde bir daha ikinci bir katliam yapılmadı.

O nedenle, bazen Ankara'nın doğusunda, bazen güneyinde, bazen kuzeyinde, farklı yönlerde ve gözden uzak araziler seçildi. Bu şekilde toplu olarak yapılan infazlarla, 124 İstanbullu Ermeni öldürüldü. Kısaca, öldürülen 174 Çankırı ve Ayaş tutuklusunun 124'ü toplu halde infaz edilmiştir.

Bu kalabalık gruplardan sonra gelen daha küçük toplu cinayetler olarak, Diyarbakır'a yargılanmak üzere Ayaş'tan götürülen Agnuni, Zartaryan, Minasyan, Khajag, Cangülyan ve Dağavaryan'dan oluşan ve Urfa-Diyarbakır arasında öldürülen 6 kişilik grup ve Çankırı'dan

Ankara'ya götürülürken yolda öldürülen Rupen Sevag, Taniel Varujan, Mağzacıyan, Bogosyan, Kahyayan'dan oluşan 5 kişilik grup gelmektedir.

Cinayetler yerleşim yerlerinin dışında, ıssız yollardan yürüyerek gidilen تنها yerlerde gerçekleşti. Yargılanmak veya nakledilmek üzere jandarma ve polis koruması altında yola çıkarılan tutuklu Ermeniler, devlet görevlilerinin gözetimi altında, bu cinayetleri işlemek üzere yollarda bekleyen, İttihatçı hükûmetin bilgisi dâhilindeki çeteler ve çapulcular tarafından öldürüldüler.

Kayseri'ye götürülen Hampartsum Boyacıyan ve İstanbul'a götürülen Mihran (Hrant) Ağacanyan yargılandıktan sonra idam edildiler. İstanbul'dan Çankırı ve Ayaş'a nakledildikten sonra çeşitli şekillerde öldürülen 174 Ermeni aydın içinde, bir yargılama süreci sonunda idamına karar verilen sadece bu iki kişi olmuştur.

Askeri mahkemede yargılanmak için Diyarbakır'a götürülmek üzere yola çıkarılan Agnuni ve beş arkadaşının Anadolu yollarında günlerce süren yolculuklardan sonra, ıssız bir yerde sorgusuz ve kanunsuz olarak katledilmeleri bir model teşkil etmektedir. Harput'ta yargılanmak üzere yola çıkarılan Parseğ Şahbaz'ın kaderi de bu modele örnek oluşturmuştur. Çankırı ve Ayaş tutuklularından olmayan milletvekilleri Krikor Zohrab ve Vartkes Serengülyan'ın da askeri mahkemede yargılanmak üzere Diyarbakır'a götürülmek üzere yola çıkarılmaları ve 47 gün süren bir yolculuktan sonra hedefe ulaşmadan Urfa-Diyarbakır arasında, ıssız bir yerde katledilmeleri de bu model içinde düşünülmelidir.

Serbest bırakılan, ancak gidecek yerleri olmayan bir kısım Ermeni tutuklu da, yine aynı çeteler tarafından yollarda soyulduktan sonra imha edildiler. Suriye'ye doğru sürgün yoluna çıkartılan ve diğer sürgünlerle benzer akıbetlere maruz kalan bu tutuklulardan bir daha haber alınmadı.

İstanbul Ermenilerine dokunuldu mu?

1915-16 yıllarında, sadece doğuda Rusya ile olan savaş bölgesine yakın olanların değil, Osmanlı coğrafyasının her tarafında yaşayan Ermenilerin, iki üç yıl sonra Osmanlı vatan toprağı olmaktan çıkacak olan Suriye çöllerine tehcir, sürgün ve imha edilmelerinin, anafikri ve ulaştığı boyut bakımından, Soykırım tanımına uygun olduğu tartışılmaktadır.

Bu yıllarda Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihat ve Terakki hükûmeti, yakın zamanda oluşacak yeni devletin sınırlarını öngörmüş ve sağ kalarak Orta Doğu çöllerine varabilecek Ermenilerin dışarıda bırakıldığı bir Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini atmıştır.

İstanbul Ermenilerinin bu uygulamadan muaf oldukları tezi ilk günden günümüze kadar ileri sürülmüştür. Bir gece yarısı evlerinden alınan İstanbullu Ermeni aydınları, savunmaları alınmadan, mahkemeye çıkarılmadan, hukukun yer almadığı bir uygulamaya tabi tutuldular.

“Başkent İstanbul'daki Ermenilere dokunulmadı” ifadesi; İstanbul'da 24 Nisan 1915 tarihinde önde gelen birkaç yüz Ermeni'nin tutuklanıp üçte ikisinin daha sonra Ankara vadilerinde öldürülmesi ve binlerce Ermeni'nin bir daha geri dönemeyecek şekilde İstanbul dışına sürülmesi ile bağdaştırılamaz.

Osmanlı Devletinin hükümranlığı altındaki topraklarda eşit vatandaş statüsünde yaşayan, nüfuzu farklı sayılarla ifade edilen Ermeniler, ülkenin her tarafına homojen olmayan bir şekilde yayılmıştı. Dönemin Osmanlı hukukuna göre millet olarak kabul edilen Ermeni toplumu ve cemaati bir bütündü. Van'daki Ermeni ile İstanbul'daki Ermeni veya İzmir'deki Ermeni bir bütünün parçalarıydı. 24 Nisan 1915'te Ermeni milletini millet yapan en diri unsurları toplanarak, yaşam alanlarının dışına çıkarılmıştır. “Eğer Ermeni halkını koca bir beden olarak düşünürsek, 24 Nisan o bedenin başının kesilmesidir.” Başsız bir bedenin yaşayabilmesini, hayata tutunabilmesini tartışmak bile mümkün değildir. 24 Nisan 1915 ile başlayan süreçte, bir başkaldırı gerekçesiyle, İttihatçı Osmanlı hükûmeti, Ermeni

toplumunun başını kopardıktan sonra, sayısı milyonla ifade edilen suçsuz vatandaşını tünden cezalandırmış ve yok etmiştir.

24 Nisan sembolü, 1915 yılında Osmanlı Ermenilerine yapılanları anlatmaktadır. Önce aydınlar, toplum önderleri 24 Nisan'da olduğu gibi tutuklanarak dönüşü olmayan yollara çıkarıldılar. Başsız kalan Ermeni halkı suçlu suçsuz ayrımı yapılmadan benzer yöntemlerle, yüzyıllardan beri yaşadıkları yerlerden koparılıp çöllere gönderildiler. 24 Nisan 1915 budur. Diran Kelekyan'ın öldürülmesi

1912 Ekim'inde, İstanbul Sultanahmet meydanındaki kürsüden, Balkanlarda çıkacak savaşa, İttihatçılarla beraber destek veren Sabah gazetesi başyazarı ve Hukuk Fakültesi profesörü Diran Kelekyan, 8 Mayıs 1915'te serbest bırakılmış olmasına rağmen, İstanbul'a dönmesine müsaade verilmemişti. Diran Kelekyan, İstanbul'a dönemeyince, herhangi bir yere gitmek üzere risk almaktansa, Çankırı'da yaşamını sürdürmenin daha doğru bir seçim olduğunu düşünmüştü.

Ankara'da Ermeni meselesini katletme ve tehcir yöntemleri ile çözen Vali Vekili Atıf Bey'in Kastamonu Valisi olarak atanmasından sonra, 23 Ekim 1915 günü başkentten gelen emirle, "Çankırı'da bulunan Diran Kelekyan Efendi'nin Diyarbakır Divan-ı Harbi'ne gönderilmesi" bildirildi.

Yargılanmak üzere Çankırı'dan yola çıkarılan Diran Kelekyan, Diyarbakır'a gidemedi; 2 Kasım 1915'te Sivas yolunda, Yozgat ile Kayseri arasında, Kızılırmak üzerinde bulunan Çokgöz Köprüsü'nün yanında çeteler tarafından öldürüldü.

Kaynak: bianet.org